

İSTANBUL RİSALELERİ

A.SÜHEYL ÜNVER

CİLD 4

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜLTÜR İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINLARI NO: 19

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ .
KÜLTÜR İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINLARI NO: 19

ISBN

Takım No: 975 - 7580 - 37 - 6

Cilt No: 975 - 7580 - 38 - 4

2000 Adet Basılmıştır. 1995

Yayına Hazırlayan:

İsmail KARA

Tashih:

Ebru AKYOL

YAPIM & BASKI

TRP Ltd. Şti.

Tel: 0216.418 20 30

RİSALE 26

FATİH'İN ÇOCUKLUK
DEFTERİ

İSTANBUL, 1961

Bir Defterin Düşündürdüğü Bir Husus: Karanlıktan Aydınlığa

Takriben her beş senede bir mahiyetini bilemiyerek ve lâkin anlamağa çalışarak elime aldığım bir defter var. İlk görüşüm bende hiçbir tesir bırakmadı. Zira 1940'dan önce idi. Bu tarihte İstanbul Kütüphanelerinde ve müzelerinde bulunan ve kısmen Anadolu'dakiler dahil, Türkçe, Farsça ve Arapça yazmaları sıra ile birer birer gözden geçirmeğe başlamıştım. Anlayabildiklerimi fişlerime geçiriyor, Fatih Devri eser ve hatıraları üzerinde bilhassa duruyordum. İşte 1945 senelerinde idi ki, bu defteri bir daha gördüm. İçime bir şüphe kurdu girdi. Fakat bunu ben hayırlı bir ışık telâkki ettim. İçinde iptidâî birkaç tezyinî örnek, birkaç yüz çizgisi, birkaç alfabe ve bu meyanda Fatih Sultan Mehmed'in tuğraları müsveddeleri... Ne olabilirdi? Hem de zamanı kâğıtları üzerine. Şüphemi ortaya koysam benden müsbet delil isteyecekler. Ah, bu yalnız müsbet delillerin peşinde koşmak ile neler kaybettiğimiz farkında olmayız. İndî ve doğmatik hükümlerden kaçınmak müsbet ilim kadrosu içinde nemâlanmış dimağlara yakışır. Fakat fennî bir izah ile, bir insanın görgüsü derecesine göre bu gibi biraz da altruizme kaçabilen hükümlerden müstağnî kalmamak da icab eder. Tarih metodlarına uymazsa bile, bazen bunun da bir yeri vardır. Nitekim maksadımı ancak bu suretle –kabule mazhar olsun veya olmasın– bilhassa devrini, o büyük ince ruhlu ve hassas Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyeti üzerinde çok durmam hasebiyle, ifadeye çalışacağım. Zira bu mevzuu başka bir türlü ele alıp şüphelerimi izah etmenin zorluğuna inanarak düşündüklerimi şöyle izah edebileceğim:

Bu defteri 1950'de üçüncü defa gördüm. Bu sefer onu daha yakından, hattâ kağıtlarındaki filigranlarına kadar inceledim. Notlarımı, bulunduğu kütüphane ve

numarasını da kayd ile bir dosyada muhafaza ettim. Fakat bir türlü bunu 1953'de İstanbul'un 500. Fetih yılı dolayısıyla neşre cesaret edemedim.

Zira beni üzen bir hâdisde de oldu: Fatih'in ölümü ve onu takibeden hâdiseler üzerine Venedikli bir tacirin, kardeşine yazdığı İtalyanca mektubun, İngiltere Kralı IV. Edward'a devrinin Fransızca tercümesi ile ve zamanının garp tezhip ve tezyinatı usulünce bir sureti süslenip takdim olunur. Birleşik Amerika'da Princeton Üniversitesi'nde duran ve 1959 yılında mahallinde gördüğüm ve 10 sene takiple ele geçirdiğim bu asıl nüshasını bazı tarihçilerimiz ehemmiyetsiz telâkki etti. Benim elime geçmesi hasebiyle tarafımdan neşrine¹, imalı ve hattâ acı bir lisanla itiraz ettiler. Fakat vesika, mahiyetini kaybetmedi.

Bu yeni toplamam, ikinci olarak neşredilince bittabi, öyle bir kaynak ki öbürü kadar bile bir ip ucu vermediğinden daha çok itirazları mucib olacak. Amma ben Fatih Devri hâdiselerini yalnız tarih sayfelerinde aramadığım, o devrin vesikalarından da mânâlar çıkarmağa merak ettiğim için, tesadüfen elime geçince benim de izah etmek mecburiyetinde kalmam ve bazı aydınlatıcı teferruata kıymet vermenden dolayı bunları da ehemmiyetden uzak tutmadım.

Defteri en son 11. 12. 1956'da gördüm. Dosyamin üzerine şu notu ilâve etmişim "Ahersiz lâkin mührelenmiş ham beyaz kâğıt üzerine yeni cilt. Kâğıtların üst ve altları küflenmiş bir defter. XV. asırdan kalma, Fatih'in şehzadelik veya saltanatının ilk senelerine ait müsvedde defteri gibi de telâkki olunabilir. Bu gibi vesikalara da kıymet vermeği düşünenlerce iyice tetkik edildikten sonra hükmolunmak için düşünülmeğe değer".

İşte bu defteri kat'î ve sarih bir neticeye bağlamadan, kabul edilsin veya edilmesin inceliyerek Fatih Devri'ne ait tetkiklerin hemen hiç kalmadığı şu son senelerde ortaya koymağı doğru buldum.

Bu defter Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi'nde No. 2324'dedir. Mütenevvia 1 ve No 275'de resim defteri kaydile vaktile Zülvecheyn Kütüphanesi'nde imiş. Hazine-i Hümayûn'dan mevrud âsârdandır, diyor.

Bir defa bu sefer hâlen Topkapı Sarayı Müzesi'nde verdiğim numara ile görülebilir. O ehemmiyetsiz gibi görünen Zülvecheyn Kütüphanesi'nde duracak

¹ Dr. Süheyl Ünver, *Fatih Sultan Mehmed'in ölümü ve hâdiseleri üzerine bir vesika, 12 Eylül 1481*, İstanbul Üniversitesi yayınlarından, No. 530, 1952.

ve Hazine-i Hümâyûn'a konacak kadar kıymet verilmiş olduğu bu defterin başında yazılı kendi tercüme-i halinden anlaşılmaktadır.

Defter, beyaz mühreli kâğıtlar ilk yapıldığında daha büyükce iken şimdi 21,5 x 28,5 eb'indedir. Kâğıt mühreli olmasına rağmen pürüklüdür. Kalemle yazılırken tebeşirli çuha kullanılmamıştır. Bu suretle kağıdın bazı yerlerindeki yağlanabilen kısımlar kapatılmamış ve kalem buralarda iyi ve düzgün işleyememiştir. Her ne kadar bazı resimler fırça ile yapılmış intibainı veriyorsa da, daha ziyade ucu ince bir kamış kalemle yapıldığı kanaatindeyiz. Yalnız bir balık ve yüz resmi var ki, bize mutlaka fırça ile yapılmış intibainı verdi. Zira bu şekilde kamış kalemle yapılamaz. Defterde, bütün müsvedde yazılar ve resimlerde hep siyah mürekkep kullanılmıştır.

Defterlerin, II. Sultan Murad zamanında İtalya limanlarından kalkan gemilerle getirilen, Akdeniz sahil şehirleri ve merkezi Avrupa'da toplanan kâğıtlardan yapıldığını görüyoruz. Çok sâde bir tac şeklindedir. Aynı filigran "el ile yapılmış su damgası" 60'dan fazla yaprakta görülmektedir. Şekil buraya tek ve yalnız bu çeşittendir. Kâğıt aherli olarak terbiyelenmediğinden siyah mürekkep nescine kadar nüfuz etmiştir. Zira bu kabil kâğıtlar mürekkebi emdiğinden silinti ve kazıntı, daima, izâle edilemeyecek lekeler halinde kalır. Bu cihetle itinalı kâğıtlar değildir. Müsveddelik mahiyetindedir. Bugünkü sağlam resim kâğıtlarına benzetilebilir. Kâğıt tamamen beyaz cinsindedir.

Bu defterin yapıldığı zamana ait kabını bilmiyoruz. Bunlar dağınık veya birbirine tutturulmuş kâğıtlar halinde de olabilir, belki de bir defter gibidir. Fakat II. Abdülhamid sarayının mücellithanesinde yeni bir cilt yapılmıştır. Bugün bunu muhafaza etmektedir.

Defteri karıştırdığımızda, uzun seneler ciltsiz kâğıtlar halinde durması veyahut cildi koparılmış olmasından dolayı baş ve son taraflarında 10-20 tabaka kadar kâğıtların muhtelif yerlerinden küflenmiş olduğunu gördük. Bugün o küflerin kâğıtlar üzerinde garip lekeler halinde izleri belli oluyor. Bir defa ehemmiyet verilerek ciltlenmiş, yalnız eski boyundan kısaltılmış, hattâ bu yüzden bir iki resim de ucundan kıvrılacağına kesilmiştir.

Defterin ne başında, ne ortalarında ve ne de sonunda Fatih ve devrine aidiyetini bildiren hiç bir kayıt yoktur. Bunun eski kabı yerine kaim olan kısımda bir şeyler yazılı idi de, bugün cehalet an'anelerinin devamı icabı yeni

mücellitlerin kap yerine kaim olan kısımları atmaları hasebiyle, o zaman ciltlenmesini mucib olan kayıt da mı yok oldu, bir şey deñemez. Lâkin defterde mevcut olanlar şunlardır:

- Fatih Sultan Mehmed'in tamam ve noksan çok sayıda tuğrası ve müsveddeleri.
- II. Sultan Murad ve Fatih devri eserlerinden görülebilen bazı çiçek motifleri ve bunlardan mürekkep ufak terkipler.
- At başları, baykuş, kartal, leylek çizgileri.
- Efsanevi kanat şeklinde ve yine XV. asırda tezyinatımızda yer alan Rumi dediğimiz örnek parçaları.
- Hıristiyan portreleri çizgileri.
- Sarıklı yüz çizgileri ve bunların yalnız baş etüdüleri.
- Türk alfabesi.
- Yunanca alfabe.
- Fala bakmada kullanılan nokta ve çizgilerin çeşitleri.
- Farsça iyi okunamıyan beyitler.

Bütün bunlar:

- a) Yalnız zamklı ve is siyah mürekkep kullanılarak
- b) Büyük bir ihtimalle kalın, ince uclu kamaş kalemlerle
- c) Zayıf bir ihtimalle bazıları da fırça ile çizilerek yapılmıştır.

Defterde:

I. Fatih Sultan Mehmed ve II. Sultan Murad devrinden önceye ve ondan sonraya ait hiçbir not ve çizgi yoktur.

II. Tuğralar Fatih Sultan Mehmed devrine kadar çok galip bir ihtimalle padişahlar tarafından imzaları olarak bizzat yapılıyordu. Bunlar da Fatih Sultan

Mehmed tarafından bu hususî müsvedde defterine temrin ve karalama maksadı ile yazılmış olmalıdır.

Filhakika biz Fatih Sultan Mehmed'in birkaçı altunlu ve altunla yazılıp kenarları tahrirli, mütebakisi siyah is mürekkebiyle tahrir olunmuş, 50'nin üzerinde tuğralarını gördük. İncelikleri ve kalınlıkları birbirine benzemiyor. Fakat esasında "Mehmed bin Murad Han" aynı istifdedir bu defterde de öyle olduğu gibi, Fatih Sultan Mehmed'in diğer çeşitlerinde de böyledir. Binaenaleyh kendisine ait olması ihtimali üzerinde çok duruyoruz. Zira bu defterde kendi imzası makamında tuğra müsveddeleri bulunmaktadır.

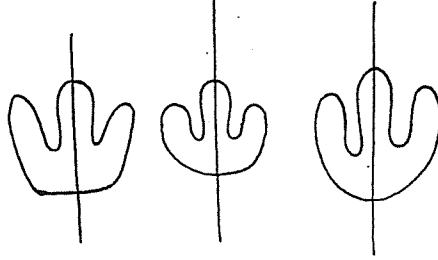
III. Nakış müsveddeleri çok iptidaidir. En güzel teferruatı ve güzel terkipleri II. Sultan Murad ve Fatih Sultan Mehmed devrinin bilhassa baş nakkaşı olan Baba Nakkaş'ın Saray nakışhanesinin bitmiş ve bitmemiş eserlerinde müşahede olunmaktadır. Bu defterdekiler çok basit ve âdetâ bir çocuk kaleminden çıkmış şekildedir.

IV. Yüz çalışmalarının mühim bir kısmının Fatih'in ve galip ihtimâlle babası II. Sultan Murad'ın sarayında rehine olarak bulunan Rumeli prensleri ve beylerinin oğullarının kaleminden çıkmış, Fatih'in şehzadelğinde arkadaşlığını yapmaları hasebiyle, esasen san'ata ve resme karşı doğuşundan itibaren bir meclûbiyet duyması hasebiyle oynama mahiyetinde yapıldığı veya yaptırıldığı da düşünebilir. Çünkü arada bir kaç hıristiyan başı da çizilmiştir. Lâkin sarıklı ve sakallı tiplerin kendi tarafından yapıldığı tahmin olunabilir.

V. Bütün bunlar bu bahislerle meşgul olamayanların ilmî mülâhazaları olarak asla kabule yaklaşamayacakları, birtakım şahsî görüşlerim sayılabilir; lâkin onların, bunun aksini iddia etmek hususunda indî karar vermekte zorluk çekmeyeceklerini de kabul ediyorum. Buna cevap vermek isteyenlerin defteri sahife sahife tetkik etmelerini tavsiye ederim.

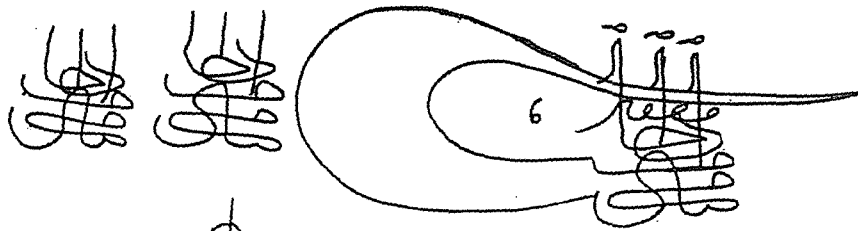
Şimdi katî bir mütalâa dermeyânından bu sebebler dolayısıyla çekinmekle beraber, Fatih'in resimden ve nakıştan anladığına, resim ve hattâ nakış da yaptığına hükmolunabilir. Çalışmalar çok çocukça ve o nisbette acelece velâkin çok kudretlidir. Resimde ve bilhassa insan figürlerinde çok dikkat sarfedilmiştir. Yüzlere verilen dikkatli intibalar harikulâdedir. Tuğra'nın da sahibi tarafından yapılmış istif denemeleri olarak kabul edilmesinde hiçbir mahzur yoktur. Temrin mahiyetinde olduğundan çokça yapılmıştır.

Filigrana gelince: Bu çeşit alâmetli kâğıtlardan Başvekâlet Arşivinde II. Sultan Murad devrine ait 835-841 (1431-1437) arasında tapu defterinde ve 859'a (1455) ait Manavgat ve Arnavutluk'a ait iki deftere, 847 (1469) ve 879 (1474) Tekirdağ, Çirmen, Kızanlık, Zağra ve Umur Bey evkafı defterlerinde aynen bu vardır.

Defterin 60 tane filigramından üç örnek

Filigranlar hakkında 4 cilt Ch. Briguet katalogunda Florence (No. 11706) da 1448-1456 tarihleri arasında yapılan kâğıtlar meyanında görüldüğü gibi 11678 numaradadır. 1373 Fano, 1385 Fabrino ve Flaam kayıtları da müşahede edilmiştir. İşte bu müsvedde defteri II. Murad devrinde Türkiye'ye İtalya limanlarından getirilen bu kâğıtlardan yapılmıştır ve o devre ait bazı defterler de bugün Başvekâlet Arşivi'nde elimizde bulunmaktadır. İşte böyle bir defter ki, II. Sultan Murad devri kâğıdı ile yapılmış, içinde Fatih Sultan Mehmed'in temrin için çizilmiş tuğra örnekleri ve birçok müsvedde yazı ve resimleri vs... mevcuttur.

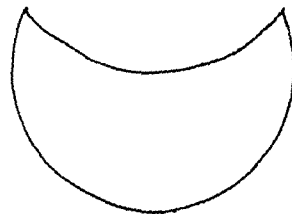

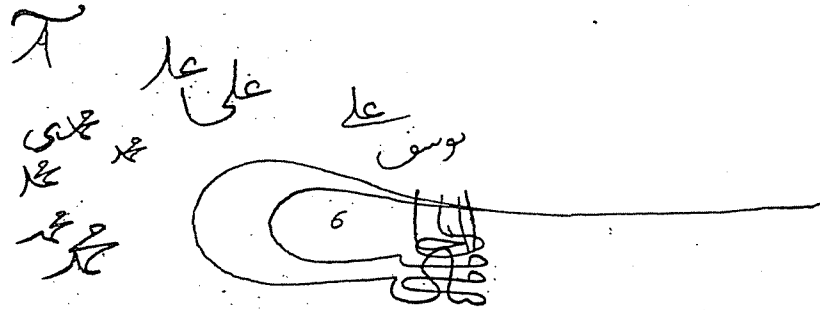
اح
سم الله الرحمن الرحيم
اح درس ص ط ع ف ح ك لم ن و هم ك ای
اح ح د ...

فه

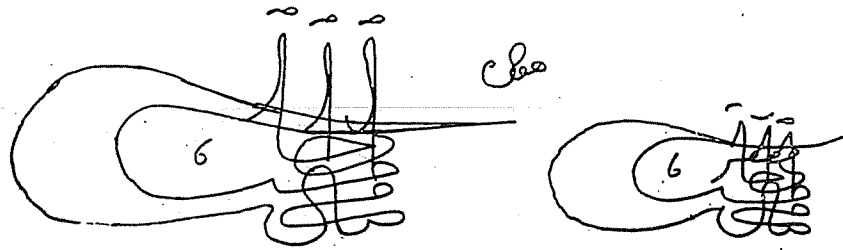
دَوایِ دُرْدَنِ دَنَدَانِ دُرْدِنِ دَنَدَانِ

که دُرْدِنِ نَشَانِ دُرْدِنِ دَنَدَانِ

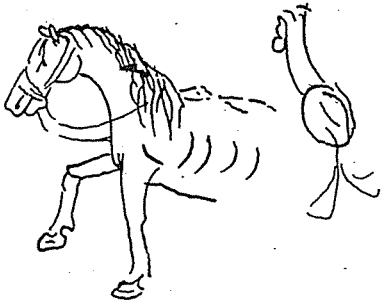
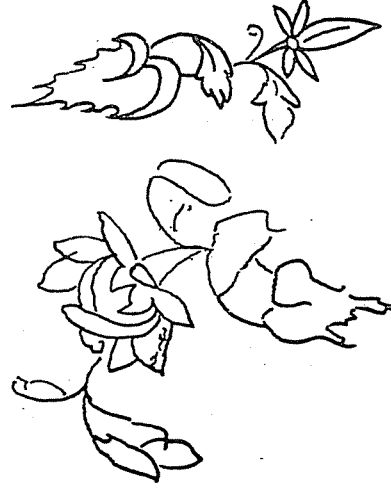
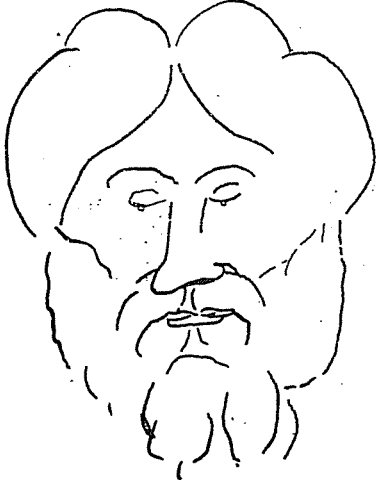
دارم اندک روشنائی در بصر
سے جمال اوردلی فیدہ نصیب

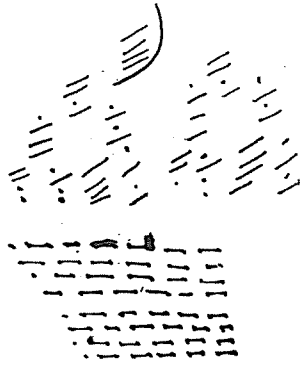
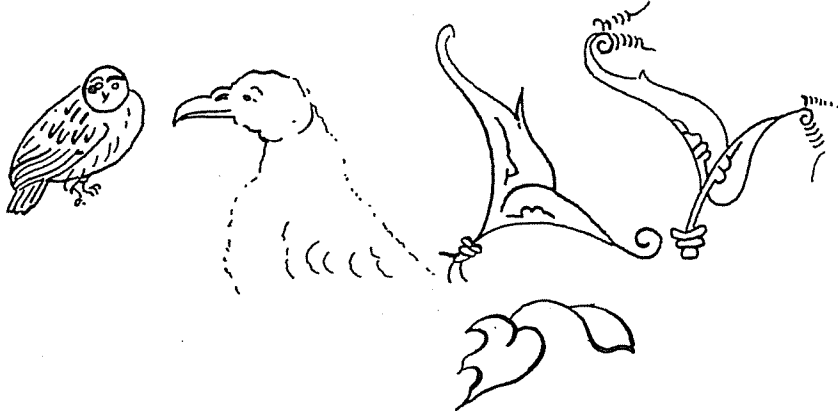

α β γ δ ε ζ η θ

ι κ λ μ ν ξ ο π

ρ σ τ υ φ χ ψ ω

RESİMLER

